

Απόλλωνας,

Ο τιμωρός των Αχαιών στην Ιλιάδα,

Μία γνώση που χρειάζονταν κι απέκτησαν οι Έλληνες στην Τροία!

Από τους πρώτους στίχους της Ιλιάδας η παρουσία του θεού Απόλλωνα είναι καταλυτική για τις εξελίξεις και οι δικές του αποφάσεις και ενέργειες συμβάλλουν καίρια στη δόμηση του έπους.

Διαβάζοντας κανείς το πολεμικό έπος διακρίνει πως ο ρόλος του Απόλλωνα είναι ο ρόλος αυτού που εκδικείται τους Αχαιούς, αποτελεί τη θεϊκή δύναμη που σχεδιάζει και υλοποιεί την τιμωρία του ελληνικού στρατεύματος για τη λάθος ηθική του.

Η εμπλοκή, λοιπόν, του Απόλλωνα στο έργο είναι -εξ ολοκλήρου- προς όφελος των Τρώων, αφού ο θεός αυτός βοήθησε τους Τρώες προστατεύοντάς τους από τις επιθέσεις των αντιπάλων.

Πρέπει, βεβαίως, να υπογραμμίσουμε πως ο Απόλλωνας **κι ως κρατάει μαχαίρι**, δεν έχει καμιά σχέση με τον πολεμόχαρο Άρη, δεν γίνεται ποτέ η αιμοδιψής δύναμη θεού του πολέμου.

Η θέση του είναι με τους αμυνόμενους, υπερασπίζεται αυτούς που αποκρούουν τις επιθέσεις των κατακτητών. Κι ενδιαφέρεται τελικά να αποκατασταθεί η ισορροπία με δίκαιο κι ειρηνικό τρόπο .

Ο Απόλλωνας βρίσκεται στην Ιλιάδα ως ένα από τα κινητήρια νήματα της υπόθεσης και λειτουργεί ως αναπόσπαστο κομμάτι της πλοκής,

συγκεκριμένα:

- θα παρακινήσει την αντιπαράθεση των αρχηγών του στρατοπέδου των Αχαιών για να διασπάσει τους επιτιθέμενους,
- θα προστατεύσει τους θιγμένους και θα εμψυχώσει την αντεπίθεσή τους,
- θα εκδικηθεί την ύβρη, αλλά και
- θα υπάρξει παράγοντας συμφιλίωσης στο τέλος του έπους.

Ο Φοίβος ενσκήπτει και γίνεται ο αρωγός στην προσπάθεια επαναφοράς της τάξης. Ενώ δηλώνεται αμέσως στον πρώτο στίχο, στο θέμα της Ιλιάδας γρήγορα διαπιστώνεται πως έχει αναμειχθεί ο Απόλλων: η οργή του Αχιλλέα, η καταστροφική μανία ενός πολεμιστή, αυτή που θα φέρει πολλά δεινά στους δικούς του συντρόφους αλλά και σε ολόκληρο το στρατό του έχει προκληθεί από την αντιπαράθεση του μεγάλου πολεμιστή με τον αρχιστράτηγο Αγαμέμνονα.

Γι' αυτήν ακριβώς την αντιπαράθεση των δύο αχαιών ηρώων η παρέμβαση του θεού Απόλλωνα είναι γενεσιουργός αιτία. Η ανάμειξη του όχι μόνο εξηγεί τα τεκταινόμενα αλλά και τα τροφοδοτεί.

Ο Απόλλων σπέρνει τη διχόνοια ανάμεσα στους δυο σημαντικότερους ήρωες των Αχαιών, επειδή ο ένας, ο Αγαμέμνων, δεν έδειξε τον απαιτούμενο σεβασμό προς τον ιερέα του, το Χρύση.

Η οργή του Απόλλωνα για τη συμπεριφορά του Αγαμέμνονα προς τον ιερέα δημιουργεί το βασικό άξονα για αλυσιδωτές αντιδράσεις: συνέπεια της οργής του θεού, λοιπόν, καθίσταται η μάνητα του Αχιλλέα, η ομηρική 'μήνις' που συνεργαζόμενη με ένα λυσσαλέο πολεμικό κλίμα θα κάνει το έπος ένα πεδίο αποτρόπαιων εικόνων, μια διαδοχή βίαιων σκηνών και στιγμών σφαγής και θανάτου.

Η ρήξη του Αχιλλέα με τον Αγαμέμνονα και η αποχή του πρώτου από τις μάχες θα αποβεί συμφορά δυσθεώρητη για τους Αχαιούς. Αν στην έριδα αυτή προστεθεί και η μαχητικότητα των Τρώων που υπερασπίζονται τα πάτρια εδάφη με τη γεμάτη πείσμα συνδρομή του Φοίβου, τότε γίνεται πασιφανές σε πόσο μεγάλο βαθμό ο θεός του φωτός είναι ορισμένος να κινεί τα νήματα του έπους!

Θεός του φωτός; ...όχι ακριβώς! τον Απόλλωνα δεν τον διηγείται ο Όμηρος ως θεό του φωτός, τουλάχιστον όχι για όλους. Αντιθέτως, το φως του είναι μαύρο για τους Αχαιούς, γίνεται σύμβολο θανάτου και συμφορών για κείνους.

Δεν προσφέρει ο Απόλλωνας τη λάμψη του για να φωτίσει ειρηνικά έργα ο Φοίβος στην Ιλιάδα. Αντιθέτως, παρουσιάζεται ως ένας καταστροφικός- εκδικητικός θεός που τιμωρεί τους Αχαιούς για τη συμπεριφορά των αρχηγών τους.

Ειδικότερα, από την πρώτη Ραψωδία, ο επικός ποιητής έχει απονεμίσει στον αργυρότοξο θεό τη συγκεκριμένη αποστολή, να χτυπήσει τους Έλληνες θανάσιμα:

Τρομαχτική η κλαγγή του αργυρού του τόξου ακούστηκε

Πρώτα τις μούλες τόξεψε, τα γρήγορα μετά σκυλιά

Τέλος επάνω τους τα αιχμηρά του βέλη ρίχνει-

Τους εξόντωνε. Φλόγιζαν οι φωτιές για τους νεκρούς αδιάκοπα.

Μέρες εννιά τα βέλη του θεού στόχευαν το στρατό...

A 49-53 (μτφρ. Δ.Ν.Μαρωνίτης)

Εδώ, στο πολεμικό έπος, άλλες ιδιότητες του θεού με τις οποίες τον συναντούμε μεταγενέστερα, είτε δεν εμφανίζονται καθόλου είτε περνάνε σε δεύτερη μοίρα: η ιδιότητα του θεού της μαντικής δεν αναφέρεται πουθενά, όσο για την παραδοσιακή μορφή του θεού του φωτός και της αρμονίας, όπως παρατηρούμε διαρκώς γίνεται σαφής διάκριση ως προς αυτό εναντίον των Ελλήνων και υπέρ των Τρώων. Ο αργυρός τοξευτής διακρίνεται για την ισχύ και τη θεϊκή του χάρη μόνο για χάρη των υπερασπιστών του Ιλίου!

Ας δούμε όμως μερικά από τα χαρακτηριστικά επεισόδια των επεμβάσεων του είναι συνοπτικά τα παρακάτω:

- σώζει τον Αινεία, βαριά τραυματισμένο από το χέρι του Διομήδη και βάζει στη θέση του ένα ομοίωμά του, να πολεμούν γύρω από αυτό οι αντίπαλοι, ενώ τον ίδιο τον παίρνει μαζί του στην Πέργαμο και τον παραδίδει στη Λητώ και την Άρτεμη να τον γιατρέψουν (Ραψωδία Ε).

- στήνει όρθιο στα πόδια του τον Έκτορα, όταν ο Αίας τον χτύπησε μ' έναν πελώριο βράχο και τον ξάπλωσε στο χώμα (Ραψωδία Ζ).

- κάνει το χέρι του Τεύκρου ν' αστοχήσει εννιά φορές, ενώ και τις εννιά είχε σημαδέψει σωστά τον Έκτορα (Ραψωδία Η).

- Όταν η Ήρα αποκοιμίζοντας τον Δία, βρίσκει την ευκαιρία μαζί με την Αθηνά, και τον Ποσειδώνα, να αποδεκατίσει τους Τρώες, ο Απόλλων σταλμένος από το Δία και φορώντας την αιγίδα του στη μάχη, αλλάζει την κατάσταση κι οδηγεί τους Τρώες ως τα καράβια των Ελλήνων (Ραψωδία Ο).

- Όταν ο Πάτροκλος, νικάει, σκοτώνει και ξαρματώνει τον Σαρπηδόνα, το βασιλιά της Λυκίας, ο Απόλλων σηκώνει το νεκρό, τον λούζει, τον μυρώνει, τον στολίζει βασιλικά και τον εμπιστεύεται στα δύο του αδέρφια, τον Ύπνο και το Θάνατο, να τον μεταφέρουν στον τόπο του και να τον αποθέσουν ανάμεσα στο λαό του (Ραψωδία Π).

- Όταν πάλι ο Πάτροκλος απειλεί να πατήσει το κάστρο της Τροίας και κάνει τρεις επιθέσεις απανωτές στα τείχη της, ο ίδιος ο Απόλλων τον αποκρούει και στις τρεις κι ύστερα βγάζει μπροστά τον Έκτορα, να μετρηθεί μαζί του. Ο ίδιος ο Απόλλων χτυπάει τον Πάτροκλο κατακέφαλα και τον ξαρμάτωσε κι άφησε τον Έκτορα να τον αποτελειώσει (Ραψωδία Π).

- Όταν μετά το θάνατο του Πάτροκλου οι Έλληνες γύρω από το Μενέλαο απωθούν ξανά τους Τρώες, ο Απόλλων τους συγκρατεί.

Και σαν μπαίνει στον πόλεμο ο Αχιλλέας, ο Απόλλων τοποθετεί απέναντί του μια τον Αινεία και μια τον Έκτορα, και ο ίδιος τους εξαφανίζει από τα μάτια του αντιπάλου, κάθε φορά που πλησιάζει το τέλος τους (Ραψωδία Φ).

Και μόνο όταν ο Δίας ρίχνει στη ζυγαριά τη ζωή του Αχιλλέα και του Έκτορα και η ζυγαριά δείχνει το τέλος του δεύτερου, τότε μόνο ο Απόλλων εγκαταλείπει κάθε προσπάθεια για να σώσει τον Έκτορα από τα χέρια του Αχιλλέα (Ραψωδία Χ) .

- Τέλος, μετά το σκοτωμό του Έκτορα, ο Απόλλων φροντίζει να κρατήσει μακριά από το σώμα του τα σκυλιά και τα όρνια και ζητάει από το Δία να στείλει τον πατέρα του νεκρού, τον Πρίαμο, με δώρα στον Αχιλλέα, για να θάψει με τις τιμές που του αξίζουν το σώμα του πολεμιστή (Ραψωδία Ω).

Οι περιπτώσεις των παρεμβάσεων του προστάτη των Τρώων είναι λοιπόν αρκετές και καθοριστικές. Έχει διατυπωθεί η άποψη πως αυτή η μεροληψία του Απόλλωνα υπέρ των Τρώων, και ειδικότερα για χάρη ορισμένων εμβληματικών μορφών της φυλής (Αινείας, Έκτωρ, αρχιερέας Χρύσης, βασιλιάς της Λυκίας Σαρπηδών) πρέπει να αποδοθεί στη μικρασιατική καταγωγή αυτού του θεού.

Ο ρόλος του στον Τρωικό πόλεμο, ένας ρόλος υπερασπιστή των μικρασιατικών παραλίων οφείλεται στις βαθιά ριζωμένες λατρείες του στις περιοχές αυτές. Ειδικότερα, αναφορικά με τη λατρεία του Απόλλωνα στον Εύξεινο Πόντο γνωρίζουμε πως ήταν διαδεδομένη, και μάλιστα εκεί έχει λάβει την προσωνυμία Υπερβόρειος, τίτλος που οφείλεται στον ομώνυμο λαό που κατοικούσε στην άκρη της οικουμένης(σύμφωνα με την αρχαία παράδοση), βόρεια του Ευξείνου, κοντά στα Ριπαία όρη (σημερινά Ουράλια;) Ίσως να μην έχει ως τώρα αποδειχτεί οριστικά η καταγωγή του Απόλλωνα από την Ασία, έχει όμως υποστηριχτεί σθεναρά πως ο Απόλλωνας δεν ήταν ελληνικός θεός.

Ξαναγυρίζοντας στην έπος της Ιλιάδας, αξίζει να θυμηθούμε το εξής: στον κόσμο τον ομηρικό επικρατούσαν ακόμη θεοκεντρικές αντιλήψεις, δηλαδή μια παγιωμένη νοοτροπία που τοποθετούσε τους ολύμπιους θεούς πίσω από κάθε κατόρθωμα ή καταστροφή.

Όσο κι αν όλο αυτό το σχήμα το εκλογικεύσουμε σήμερα και προκειμένου να το συλλάβουμε το εξαρτήσουμε από την αδυναμία των ανθρώπων εκείνων των καιρών να ερμηνεύσουν κάπως τα στοιχεία της φύσης και τους νόμους που τη διέπουν, τελικά στον Όμηρο, ο Απόλλων με την καταστροφική για τους Έλληνες δύναμή του δε δείχνει παρά να είναι η αγωνία ενός μεγάλου ποιητή για όσα ακόμη αγνοεί ο ίδιος και η γενιά του.

Δηλαδή, το μαύρο φως, το οποίο σκορπάει ο θεός και σπέρνει το θανατικό στο στρατόπεδο των Αχαιών δεν είναι παρά ο φόβος και η ανασφάλεια του ομηρικού ανθρώπου για τις φυσικές δυνάμεις που καταστρέφουν τα αλαζονικά θνητά όντα, τους ανθρώπους δηλαδή εκείνους που τόλμησαν κινούμενοι από διάθεση επεκτατισμού να εναντιωθούν σε δεδομένα, σε κανόνες και όρια και να δείξουν επιθετικότητα κι έπαρση απέναντι στη φύση και την ισορροπία της...

Θα παρατηρούσε κανείς πως οι αχαιοί πολεμιστές δεν πολέμησαν απέναντι στη φύση και τις φυσικές δυνάμεις αλλά απέναντι σε μια δυνατή πόλη με σθεναρούς στρατιώτες. Ναι, αλλά ο ομηρικός κοινωνικός κώδικας, ανάμεσα σε άλλα, υπαγορεύει την τιμωρία αυτών που θίγουν τις αρχές των άλλων. Χαρακτηριστικό το παράδειγμα του ελλείμματος σεβασμού του Αγαμέμνονα προς τον ιερέα Χρύση και των συνεπειών του. Η κοσμική εξουσία του κατακτητή υπερέβη το μέτρο.

Πρέπει να απονεμηθεί δικαιοσύνη όταν η ιεραρχία διασαλευθεί, οι υπαίτιοι, οφείλουν, όπως κάθε ένοχος να δώσουν απολογία ενώπιον του θιγόμενου και του ισχυρού προστάτη του.

Η Ιλιάδα εκφράζει κοινωνικούς προβληματισμούς με τη διαφορά πως είναι ακόμα κυρίαρχη η παρουσία εξωλογικών στοιχείων.

Ο Απόλλων δεν είναι τίποτε άλλο για τον Όμηρο και την εποχή του, παρά μια δύναμη αντίδρασης ενάντια στο αρνητικό φορτίο με το οποίο ήσαν γεμάτοι πολλοί από εκείνους που με επεκτατικές ορέξεις εκστράτευσαν κατά της μικρασιατικής γης.

Το μάθημα που δίνεται από τις ποικίλες παρεμβάσεις του Φοίβου είναι ευκρινές και πολλαπλό: όταν το μέτρο ξεπεραστεί, όπως και στην περίπτωση του Πάτροκλου, πρέπει να επέλθει τιμωρία για να αποκατασταθεί η τάξη αλλά και για παραδειγματισμό των άλλων.

Για να το συνδέσουμε και πάλι με τη φύση, όπως έχει ευεργετικές δυνάμεις ο Ήλιος και το φως του, με τον ίδιο τρόπο η αναίδεια απέναντι του και οι ιταμές προκλήσεις εναντίον του μπορεί να επιφέρουν τον όλεθρο σε αυτόν που τις διέπραξε. Τα βέλη του ήλιου, οι ευεργετικές ακτίνες του, μπορεί να τυφλώσουν σε όποιον τον κοιτάξει χωρίς προφυλάξεις!

Μία από τις επικρατέστερες απόψεις δίνει το όνομα το θεού Απόλλωνα ετυμολογικά προερχόμενο από το ρήμα 'απόλλυμι', καταστρέφω. Προβάλλοντάς την ως μια ταιριαστή εκδοχή αναφορικά με τη δράση του στην Ιλιάδα, δεν πρέπει να διαφύγει της προσοχής μας η εκδοχή που συνδέει την ονομασία του θεού -και συγκεκριμένα το β' συνθετικό- με το ρήμα 'λούω' που έχει τη σημασία καθαρίζω-εξαγνίζω. Αναρωτιέται κανείς αν πρόκειται για δύο διαφορετικές ερμηνείες του ίδιου ονόματος, ή για δύο συμπληρωματικές εξηγήσεις της ίδιας έννοιας και μορφής. Αυτός που καταστρέφει, εξαγνίζει κιόλας; Εξαγνίζει με την καταστροφή που επιφέρει για να ξαναρχίσει λυτρωμένος ο κόσμος από την αρχή;

Μεγάλης σημασίας είναι --και στην κατεύθυνση απόκρισης του συγκεκριμένου ερωτήματος βρίσκεται-- το κυκλικό σχήμα με το οποίο αρχίζει και τελειώνει το έπος.

Καθιστώντας την παρουσία του Απόλλωνα αναντικατάστατη και σημαντική στα δύο ακρινά σημεία της Ιλιάδας, ο Όμηρος αρχικά εμφανίζει τον Απόλλωνα υποκινητή φιλονικίας για να τον παρουσιάσει στην τελευταία ραψωδία συμφιλιωτή.

Αρχικά προκαλεί μάχες με άταφους νεκρούς που τους τρώνε τα ζώα. Παρακολουθώντας τη μεγάλη ένταση που προκαλείται στην ψυχή του ακροατή, ειδικά από τους στίχους 4-5...

στους σκύλους ρίχνοντας να φάνε τα κορμιά τους

και στα όρνια ολούθε

(μετάφραση Ν. Καζαντζάκης - Ι. Θ. Κακριδής)

η προσμονή του κοινού μετατρέπεται σε ταραχή και από εκεί που θεωρείται δεδομένη η λάμψη του ηρωικού στοιχείου μετεξελίσσεται απελπισμένα σε κάτι σκοτεινό, σχεδόν απειλητικό.

Αυτή η ταραχή του θεατή φαίνεται να θεραπεύεται στον αντίποδα, καθώς στο τέλος της Ιλιάδας βρίσκουμε να εκτελείται με τις δέουσες τιμές η ταφή του Έκτορα μετά από παρέμβαση –και πάλι– του Απόλλωνα!

Στον επίλογο ο επικός ποιητής δείχνει τον ίδιο θεό να μεριμνά ώστε να τελεστεί με τον κατάλληλο τρόπο η τελετή της απόδοσης νεκρικών τιμών.

Μήπως τελικά για να απαντήσουμε στο ερώτημα της διπλής ή και πολλαπλής ερμηνείας του ονόματός του θεού πρέπει να δούμε πως ο ποιητής προτείνει και υποδεικνύει στον άνθρωπο της εποχής το σωστό δρόμο ο οποίος περνάει μέσα από την ένωση των αντιθέτων και τη συνεργασία των αντιπάλων;

Αν τελικά το ιλιαδικό έπος είναι ένα έπος που τελειώνει χωρίς νικητή και ηττημένο και προκύπτει μια αμοιβαία συμπάθεια για τα δύο στρατόπεδα, ο Απόλλωνας έχει συμβάλει καθοριστικά.

Ο Απόλλων είναι μια εσωτερική δύναμη αυτογνωσίας κι αυτοελέγχου που οι Έλληνες της τρωικής εκστρατείας δεν τη διέθεταν πριν ξεκινήσουν. Την επιδίωκαν ίσως;

Ο Απόλλωνας, δεν είναι δική τους θεότητα, είναι όμως μια θεότητα που γνωρίζουν πως υπάρχει, ίσως την αναζητούσαν ήδη, μπορεί να μην την έχουν οικειοποιηθεί, να μην την έχουν μορφοποιήσει στον τόπο τους, όμως αναγνωρίζουν την αξία και δε θα αργήσουν να την εντάξουν στη ζωή τους.

Με αυτό το σκεπτικό συμπεραίνουμε πως ο Απόλλωνας και η λατρεία του αποτελούν ένα εφιαλτήριο ανθρωπολογικής βάσης για τη συμφιλίωση των δύο ακτών, των μικρασιατικών και των ελλαδικών παραλίων.

Εξηγείται ο ρόλος του θεού τιμωρού και του θεού εξαγνιστή με αυτόν τον τρόπο, είναι κείνος που με την ενέργεια και στάση του δίνει ένα ακόμα νόημα στην πολεμική περιπέτεια των Αχαιών .

Ο Απόλλων, επομένως, υπήρξε τιμωρός για τους Αχαιούς αλλά και όχι μόνο. Η τιμωρία τους στάθηκε ένα είδος γνώσης, μέσα στο έπος, ένα ωφέλιμο πάθημα για την αλαζονεία τους, που έπρεπε να βρεθούν στην Τροία, εκεί στη βορειοανατολική ακτή της Μεσογείου για να το βιώσουν.

Μια νέα δύναμη που προέρχεται από μια νέα γνώση είναι εν τέλει ο Απόλλωνας! Εν κατακλείδι, μια δύναμη και μια ιδέα πνευματική την οποία γνώρισαν στην Τροία οι Έλληνες κι από κει τη μετέφεραν στην πατρίδα τους ως εμπειρία, ως πόνο και ως πάθος. Σαν ευχή...

ιβλιογραφία

ΕΛΛΗΝΙ Η ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ, Ε ΔΟΤΙ Η ΑΘΗΝΩΝ

Latacz, Joachim, Ομηρος. Ο θεμελιωτής της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας. Μετάφραση Εβίνα Σιστάκου, Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 2000

Detienne, Marcel, Ο Απόλλων κρατώντας μαχαίρι, Παρίσι, 1960

Vernant, Jean Pierre, Μύθος και Σκέψη στην Αρχαία Ελλάδα, εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1985

Μαρωνίτη, Δ.Ν, Ομηρικά Μεγαθέματα. Πόλεμος-Ομιλία-Νόστος, Εκδόσεις έδρος, 1999

Schadewaldt, W, Από τον κόσμο και το έργο του Ομήρου, ' Τόμος, Ομηρικές Σκηνές, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1989

Aime, P, Το Μαύρο Φως του Απόλλωνα, Εκδόσεις βιβλιοθήκη του Ρόδου, Αθήνα 1987

Lazova, T., ' The Hyperborean Apollo. Palaeobalkan Realia in the Ancient Cultural Tradition' στο Lazarou, M.- Angelova, C. (επιμ.), Thracia Pontica V. Les ports dans la vie de la Thrace ancienne, 7-12 Octobre 1991 (Varna 1994), σελ. 195.